

Referati sa savjetovanja »Uloga i mjesto prevođenja u stranom stručnom jeziku«

Mirjana Bonačić

MOGUĆA ULOGA PREVOĐENJA U NASTAVI STRANIH JEZIKA

Prevođenje se temelji na razumijevanju govornog ili pisanog teksta i može se prikazati kao jedan dalji i složeniji stupanj u komunikacijskom procesu. No prevođenjem se može unaprijediti i razumijevanje. Međutim, time nipošto ne mislim na prevođenje pomoću kojega tumačimo i unaprijed dajemo značenja, tako da prijevod postane preduvjet razumijevanju. Ovdje želim samo reći nekoliko riječi o mogućoj upotrebi prijevoda i prevođenja radi osvježavanja procesa razumijevanja i razvijanja interpretativnih postupaka. Na primjerima iz vlastite nastavne prakse objasniti ću teoretske postavke što ih dajem u uvodu.

Svaki metodološki postupak postavlja se u širi okvir cjelokupnog pristupa poučavanju i ostvaruje se prema principima zamišljenog programa. Ovaj prijedlog za metodološku upotrebu prijevoda i prevođenja u nastavi temelji se na teoretskim postavkama komunikacijskog pristupa poučavanju stranih jezika.

U komunikacijskom programu,¹ kao i u svakom programu, određuje se svrha učenja (što treba naučiti), metodologija kao sredstvo ostvarivanja svrhe (kako poduzeti i ostvariti učenje) i vrednovanje opravdanosti svrhe i efikasnosti metodologije. Ova tri faktora prožimaju svaki dio programa, pa tako i prevođenje kao jednu od mogućih razrednih aktivnosti.

Glavna je svrha učenja stranog jezika, kao što možemo očekivati, komunikacijska kompetencija, koja se u teoriji prikazuje u dvostrukoj dimenziji znanja i sposobnosti. Komunikacijsko znanje je usvajanje društvenih i jezičnih konvencija koje upravljaju komunikacijskim ponašanjem. To je jedinstven sustav pojmovnog (iskustvenog i logičkog), međuljudskog i tekstualnog znanja (prema Hallidayevu modelu strukture i funkcija jezika²). Pojmovno znanje odnosi se na upotrebu jezika u mišljenju i stvaranju pojmova o stvarnosti (kognitivno značenje ili propozicijski sadržaj izričaja). To je dakle pojmovna funkcija jezika. Međuljudsko i tekstualno znanje odnose se na komunikacijsku funkciju jezika (prema Widdowsonovu tumačenju³). Upotreba propozicija u međuljudskoj interakciji radi uspostavljanja društvenih odnosa i izvođenja raznih ilokucijskih činova (npr. obećanja, naredbi, opisa, definicija itd.) međuljudska je funkcija jezika, a način na koji govornik ili pisac organizira gramatičku i intonacijsku strukturu rečenica da bi ih međusobno povezo u tekst

¹ Usp. M. P. Breen and C. N. Candlin, *The Communicative Curriculum in Language Teaching*, London, Longman, 1981.

² M. A. K. Halliday, "Language Structure and Language Function", u J. Lyons (ed.), *New Horizons in Linguistics*, Harmondsworth, Penguin Books, 1970. Također M. A. K. Halliday, *Language as Social Semiotic*, London, Edward Arnold, 1978. Usp. prikaz u M. Bonačić, "Jezik u društvenom kontekstu i analiza diskursa — 1. dio", *Strani jezici*, god. IX, br. 2, Zagreb, 1980.

³ H. G. Widdowson, "Conceptual and Communicative Functions in Written Discourse", *Applied Linguistics*, Vol. I, No. 3, London, 1980.

i istodobno prilagodio svoje poruke dinamici situacije i promjenljivu stanju zajedničkog znanja u svakom pojedinom trenutku interakcije, odnosi se na tekstualnu funkciju jezika.

Komuniciranje znači i sudjelovanje u stvaranju značenja (u procesu kodiranja i dekodiranja), tj. dogovaranje o značenjima i konvencijama. Taj postupak zahtijeva postojanje određenih komunikacijskih sposobnosti: sposobnosti interpretacije i izražavanja značenja i sposobnosti dogovaranja o značenju. Te se sposobnosti međusobno prožimaju i osnova su svih jezičnih vještina (slušanja, govora, čitanja i pisanja). Jezične vještine, kao i prevođenje na jednoj složenijoj razini, sredstvo su kojim se komunikacijsko znanje i sposobnosti prenose u jezično ponašanje.

Važne su pedagoške implikacije sadržane u činjenici da prirodni jezik nije precizan a obavijest izražena jezikom uvijek nepotpuna i približna. Stoga je komunikacijska sposobnost u biti stvaralačka i aktivira se u interpretativnim postupcima. Tako je ona, na primjer, glavni faktor u stvaranju diskursnog značenja,⁴ tj. značenja kao funkcije tekstualnih podataka i kontekstualnih uvjeta. Interpretativnim postupcima određeni se situacijski i kontekstualni faktori mogu prepoznati kao ostvarivanje bitnih uvjeta koji određuju komunikacijsku vrijednost ili smisao jezičnih elemenata.

Interpretativni postupci na materinjem i stranom jeziku su isti, no oni se ne prenose uvijek lako i automatski. U stranom jeziku interpretacija je problematičnija a interpretativni proces treba osvijestiti i analizirati. Također je važno uočiti da sposobnost dogovaranja o značenju ne djeluje samo između sudionika u komunikaciji već i u duhu pojedinog sudionika. Ovaj je posljednji oblik svjesniji u novom učenju. U pokušaju da interpretira i izrazi značenje u novom jeziku, učenik će posredovati u svojem duhu između komunikacijske kompetencije (znanja i sposobnosti) koju već posjeduje na materinjem jeziku i one koja je temelj učenja novog jezika.

Iz ovih postavki proizlaze tri bitna principa komunikacijske metodologije koja imaju važne implikacije za ulogu prevođenja u nastavi.

Prvi je princip da se proces učenja stranog jezika ne predstavlja kao stjecanje potpuno novog znanja i iskustva, a materinji se jezik ne shvaća kao ometanje (uzak kriterij gramatičkoga znanja). Učenikova komunikacijska kompetencija na materinjem jeziku njegov je početni doprinos kojim se koristimo u nastavi. U takvom shvaćanju metodologije učenja stranog jezika može prevođenje u kojemu je u centru pažnje stvaranje značenja, imati odlučujuću ulogu.

Drugi je princip sadržan u činjenici da se interpretativni postupci mogu osvijestiti i obrazovati. To je »metakomunikacija«, tj. učenje o tome kako se razumije i uči, aktivnost učenika u prepoznavanju, analiziranju i vrednovanju sustava znanja (pojmovnog, međuljudskog, tekstualnog) koji se podrazumijeva u raznim tipovima tekstova. Glavna je karakteristika komunikacijske metodologije što učenje o tome kako valja učiti, postaje otvorena, međuljudska aktivnost u razredu. Time se uspostavlja odnos između upotrebe i učenja jezika, razred postaje prirodna, idealna sredina, a prevođenje jedna od pogodnih metoda. Iz vlastitog iskustva zaključujem da se u prosječnih učenika interpretativni postupci mogu lakše aktivirati i razjasniti u prijevodu na materi-

⁴ Usp. prikaz analize diskursa u M. Bonačić, »Jezik u društvenom kontekstu i analiza diskursa, 2. dio«, *Strani jezici*, god. IX, br. 3, Zagreb, 1980.

njem jeziku, a zatim prenositi i razvijati na stranom jeziku postavljanjem sve težih zadataka u rješavanju problema značenja. Na taj način učenici shvate da posve isti interpretativni postupci (logičko i kontekstualno zaključivanje, povezivanje tekstualnih podataka s vlastitim znanjem o svijetu, pogađanje nepoznatog i predviđanje mogućeg značenja, razumijevanje implikacija, prepoznavanje konvencija određenog područja diskursa koje uvjetuju način razumijevanja, itd.) koji su stečeni iskustvom i obrazovanjem na materinjem jeziku, a koji su često gotovo nesvjesni, djeluju i u razumijevanju stranog jezika.

Treći je princip nužnost razlikovanja metodologije od svrhe učenja, odnosno kompetencije u procesu učenja od konačnog cilja. Pedagoški postupci koji vode konačnom cilju nisu istovjetni s konačnim ponašanjem. Proces učenja, koji treba olakšati i osvijestiti, u središtu je pažnje komunikacijske metodologije, a aktivnosti, zadaci i strategija učenja nastavne su jedinice komunikacijskog programa. Tako će sve vježbe usmjerene prema boljem razumijevanju pomoći i boljem prevođenju, a prevođenje je opravdano i u onim situacijama u kojima konačni cilj nije obrazovanje prevodioca, već efikasno razumijevanje teksta na stranom jeziku bez posredstva materinjeg jezika.

S obzirom na navedene teoretske postavke i metodološke principe prevođenje se u nastavnom procesu može ostvariti u dvostrukoj ulozi: ono se zasniva na interpretaciji teksta i odražava razinu razumijevanja, a njime se interpretativni postupci osvježuju i razvijaju a razumijevanje produbljuje.

U poučavanju stranog jezika u funkciji struke prevođenje je čvrsto povezano sa sposobnošću čitanja i razumijevanja pisanog stručnog teksta na stranom jeziku. U visokom obrazovanju praksa pokazuje da studenti ne izlaze iz srednjih škola kao efikasni čitaoci, barem ne većina. Čitaju riječ po riječ, a ne u većim zamascima pomoću kontekstualnog i logičkog povezivanja. Oni zastaju pred svakom nepoznatom riječi, i to čak i odlični studenti, ne ocjenjujući njezinu relativnu važnost, ne pokušavajući čak da pogode njezino značenje, iako je ono često posve očigledno. Uglavnom, oni čitaju kratkovidno, ne prenose svoju kompetenciju na strani jezik, a prevode doslovno, često nesuvislo. Također čitaju bez neke određene svrhe, najčešće samo zato što je to zadani tekst na stranom jeziku. A odsutnost motivacije jedan je od razloga što ne aktiviraju svoju interpretativnu sposobnost. Drugi, ključni razlog postoji u našem poučavanju, odnosno u načinu njihova učenja. Mi često previše tumačimo, dajemo značenje nepoznatih riječi i konstrukcija, pogotovo stručnih termina, tako da kod studenata stvaramo naviku i uvjerenje da moraju unaprijed znati svaku pojedinu riječ da bi razumjeli smisao teksta koji čitaju i da je sve u tekstu jednako važno. Time, nimalo paradoksalno, pobuđujemo otpor prema dužim i složenijim tekstovima (jer treba »izvaditi sve nepoznate riječi«). Nadalje, vježbe najčešće planiramo nakon čitanja, a ne u toku čitanja, te u njima zapravo provjeravamo razumijevanje, a ne upravljamo procesom razumijevanja. Takvim poučavanjem ne stimuliramo studente da rješavaju probleme značenja. Dajući im značenja, onemogućavamo im pristup njihovom vlastitom pojmovnom svijetu i iskustvu, koji jedini osiguravaju smisao čitanja.

U poučavanju čitanja i razumijevanja studentima treba objasniti da je komunikacija putem prirodnog jezika u biti približna i nepotpuna te da ovisi o zajedničkom znanju i sposobnosti predviđanja, o dodavanju podataka i čita-

vih propozicija, o povezivanju tekstualnih podataka s kontekstualnim uvjetima. Otuda proizlazi stvaralačka priroda razumijevanja. Studenti treba da shvate kako tekst nije samostalan predmet koji sadrži potpune i same po sebi objašnjive poruke, već da je to tek niz uputa, smjernica koje pomažu primaocu da u vlastitom pojmovnom svijetu i iskustvu traži i stvara značenja.

Također je važno odrediti svrhu čitanja, jer ona uvjetuje različite načine čitanja, a isto tako i prevođenja. Mnogi autori, psiholingvisti i primijenjeni lingvisti⁵ navode dva glavna načina čitanja. Na prvoj razini čitanje je heuristički postupak: razumijevanje u toku čitanja, rješavanje problema značenja ili, bolje rečeno, interakcija između pišćevih uputa i čitaočevih sposobnosti da stvori ekvivalentna značenja putem zajedničkih konvencija. Na drugoj, istančanoj razini čitanje je epistemološki postupak: razumijevanje koje proizlazi iz razmišljanja što prekida čitanje. U tom se spoznajnom postupku razlikuje ono što pomaže neposrednom razumijevanju od onoga što želimo primiti kao trajniji dodatak svojem svijetu znanja i iskustva.

Prevođenje se također može obavljati na tim dvjema razinama. Na prvoj se razini neposrednog razumijevanja za vrijeme čitanja mogu pomoću posebne vrste prijevoda na materinjem jeziku osvijestiti i prikazati interpretativni postupci, osobito na početku ovakvog metodološkog pristupa. Primjer koji slijedi upotrijebljen je u radu sa studentima druge godine Pravnoga fakulteta u Splitu, i na zanimljiv način pokazuje kako teče proces razumijevanja na materinjem i na stranom jeziku. To je jedna rečenica iz engleskog stručnog teksta koju studenti nisu razumjeli zbog dviju nepoznatih riječi od kojih je jedna specifičan stručni termin. U hrvatskom prijevodu izostavljene su baš te ključne riječi da bi se pokazalo kako nije teško izvesti njihovo značenje dedukcijom iz konteksta.

Na kraju arbitraže stranke prihvatiti arbitražnu
..... kao da je to odluka redovnog suda.

Svi su studenti bez teškoće nadopunili rečenicu s »moraju prihvatiti«, »dužne su prihvatiti« ili »će prihvatiti (futura ima često deontičko značenje u pravnome diskursu) »arbitražnu odluku« ili »arbitražnu presudu«. Kada se analizira interpretativni postupak pomoću kojega se može pogoditi značenje izostavljenih riječi i smisao čitave rečenice, na prvi se pogled čini kao da sve ovisi o logičkom zaključivanju, tj. uspostavljanju ekvivalentnosti između arbitražne i sudske odluke. Međutim, nije dovoljno znati da arbitražna odluka ima iste osobine kao i odluka redovnog suda. Odakle znamo osobine sudskih odluka? Nismo odmah ni svjesni toga da obavijest u gornjem primjeru nije potpuna i da naše razumijevanje ovisi o dodavanju čitave jedne propozicije koja se može tekstualno izraziti na jedan od sljedećih načina: »Odluke redovnog suda se provode«, »Sudske su odluke prinudne«, »Stranke moraju prihvatiti odluku redovnog suda« itd. Ova skrivena propozicija dio je našeg iskustva i znanja o svijetu.

⁵ Među ostalima: F. Smith, *Understanding Reading*, New York, Holt, Rinehart & Winston, 1971; H. G. Widdowson, "The Process and Purpose of Reading", the TESOL Convention, Miami, 1977, također u H. G. Widdowson, *Explorations in Applied Linguistics*, London, OUP, 1979; K. Gardner, "Reading Comprehension" u *The Teaching of Comprehension*, An Occasional Paper The British Council, London, 1978.

Dakle, razumijevanje navedene rečenice ovisi o našem komunikacijskom znanju i sposobnostima, i to o logičkom znanju i interpretativnoj sposobnosti da uspostavimo logički odnos ekvivalencije, te o iskustvenom znanju i sposobnosti interpretacije propozicija, kao i o sposobnosti dogovaranja o značenju koje nam omogućuje da u svojem duhu pronađemo odgovarajuću skrivenu propoziciju i razumijemo implikaciju. Dogovaranje o značenju također djeluje između sudionika pisanoga diskursa, iako posredno i manje očigledno nego u razgovoru. Propozicije koje se podrazumijevaju i koje primalac mora otkriti da bi uspostavio suvislost poruke, dio su zajedničkog znanja, tj. znanja i iskustva o svijetu, na što se odašiljalac i primalac poruke pozivaju u uspješnoj izmjeni značenja. Odašiljalac računa s određenim zajedničkim znanjem i kođira obavijesni sadržaj u poruke koje u biti nisu precizne i koje primalac mora nadopuniti da bi komunikacija bila moguća. U tome se, između ostaloga, očituje interakcijska priroda diskursa, i pisanoga i govornoga. Što je više zajedničkog znanja, to je manje obavijesnog sadržaja izraženog jezikom. Tekst koji stručnjak piše za stručnjaka, nije nerazumljiv nestručnjacima zbog »težine« stručnog jezika, već zbog odsutnosti zajedničkog znanja i nepoznavanja konvencija znanstvenog diskursa. Zbog toga je bitno da tekstovi pomoću kojih želimo razviti uspješne strategije čitanja i razumijevanja na stranom jeziku budu u skladu s konceptualnim mogućnostima studenata.

O međuljudskom znanju ovisi razumijevanje funkcije izričaja (ilokucijskog čina). U gornjem primjeru može se samo iz konteksta čitave situacije (iz prirode čitavog teksta, njegova izvora i namjene, društvene uloge odašiljaoca i primaoca, poznavanja konvencija tog tipa komunikacije i dr.) zaključiti da izričaj ima funkciju opisa i objašnjenja (tumačenja), a ne prinude, te da spada u diskurs pravnog obrazovanja, a ne pravnoga procesa (tj. nije neka pravna norma, npr. klauzula arbitražnog ugovora).

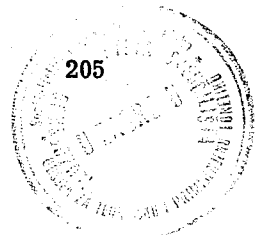
Tekstualno znanje nam pomaže da razumijemo na koji je način odašiljalac jezično organizirao pojmovnu i međuljudsku sastavnicu u svojem izričaju, kako je rečenice povezo u tekst (tekstualna kohezija, logički veznici) i kako su izričaji podešeni prema promjenljivoj stanju zajedničkog znanja u toku interakcije.

Na materinjem jeziku sve se to događa brzo i spontano, naravno uz preduvjet odgovarajućeg znanja o svijetu i intelektualnih mogućnosti primaoca. Da se komunikacijsko znanje i sposobnosti ne prenose uvijek lako na strani jezik, dokazuje činjenica što studenti u eksperimentalnoj grupi nisu pogodili značenje nepoznatih riječi u istom primjeru na engleskom jeziku, osim jednog studenta, i to nakon relativno dugog razmišljanja, iako su svima bile poznate sve ostale riječi. Pomoću djelomičnog prijevoda (na već navedeni način) može se, dakle, studentima pokazati kako se rješavaju problemi značenja.

Drugi se metodološki postupak sastoji u raznim vježbama za vrijeme čitanja (pitanjima i natuknicama uz tekst na stranom jeziku) pomoću kojih se potiče razumijevanje već u toku čitanja, bez prevođenja:

At the end of the arbitration the parties are compelled¹ to accept the arbitral award² as if it were the decision of an ordinary court.

- 1 Compelled means
 - a. free
 - b. forced.
- 2 Award is likely to be
 - a. decision
 - b. evidence
 - c. procedure.

Međutim, u ovom slučaju druga grupa studenata sličnog sastava nije dala potpuno točne odgovore iako su znali značenje svih ostalih riječi, a osobito konstrukcije »as if it were«, kao i značenje distraktora. Neki su zaokružili 2. b i 2. c. Oni koji su zaokružili 2. c (čak odlični učenici), dodali su propoziciju »Arbitražni postupak je obavezan nakon sklapanja arbitražnog ugovora«, koja je točna sama po sebi i ranije se navodi u istom tekstu, no u ovom slučaju ne odgovara kontekstu rečenice. Ti studenti nisu na prikladan način povezali tekstualne podatke sa svojim znanjem. Oni koji su zaokružili 2. b, pokazali su priličnu nesposobnost u aktiviranju svoga znanja. Studentima možemo, naravno, i još više pomoći tako da im pokažemo kako će razmišljati, da ih upozorimo na važnost logičkog odnosa tekstualno izraženoga pomoću »as if it were«, te vremenskog odnosa izraženoga u »At the end of arbitration«, zatim ih možemo pitati o pojmu prinudnosti u pravu itd. Ipak, ovakav je način uvježbavanja interpretativnih sposobnosti općenito uspješniji pošto smo najprije na raznim primjerima u prijevodu na materinjem jeziku studentima dokazali i prikazali kako se stvara značenje. Zatim se interpretativni postupci mogu prenositi i razvijati na stranom jeziku postavljanjem sve težih zadataka u rješavanju problema značenja koji se izvode neposredno na stranom jeziku ili u toku prevođenja na materinji jezik. Ako ovako radimo, i sami ćemo se iznenaditi koliko se značenja može pogoditi ili unaprijed predvidjeti. Zbog ograničenosti prostora ne mogu, na žalost, navesti mnoge zanimljive primjere u kojima djeluju različiti interpretativni postupci. Mogu, međutim, uvjeriti svoje čitaoce da uspjeh u ovakvom radu ne izostaje.

Još samo nekoliko riječi o drugoj, epistemološkoj razini čitanja i prevođenja. To je spoznajni postupak u kojem donosimo odluke o tome što ćemo izabrati kao trajan dodatak svom svjetu znanja. Odluke o relativnoj važnosti i smislu obavijesti ovise o našoj namjeri (zašto čitamo) i prethodnom znanju, kao i kompetenciji da upotrijebimo tekst radi stvaranja značenja prikladnih za svoju namjeru. U prirodi je takvoga čitanja preoblikovanje pisanog teksta u osobni, skraćeni jezik, sličan govornome, u kojemu se složeni jezični oblici konceptualiziraju u jezgrovite ideje, često i najprirodnije izražene na materinjem jeziku, osobito u situaciji u kojoj se u nas upotrebljava strani jezik u znanstvenom i stručnom radu. Takvo prevođenje neobično je važno u poučavanju čitanja i razumijevanja stručnog teksta na stranom jeziku jer se zasniva na razmišljanju i vrednovanju a istodobno odražava i produbljuje razinu razumijevanja. Takav način čitanja i prevođenja proširuje pojmovni svijet i razvija intelektualne sposobnosti, te tako ima širu odgojno-obrazovnu ulogu.